

УДК 343.54

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v97.2023.15>*Т. Д. Лисько, В. А. Кохтюк*

ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми. Протягом останніх років питанню правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості приділяється увага не тільки серед науковців та працівників юридично-правової сфери, а й у засобах масової інформації та серед населення. У всьому світі сьогодні масово збільшується кількість сексуальних кримінальних правопорушень. Дані правопорушення характеризуються як грубі порушення свободи людини та норм суспільної моралі. Сьогодні тенденції розвитку кримінального законодавства стосовно правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості спрямовані на усунення гендерної нерівності, а також на посилення та удосконалення кримінально-правової охорони дітей від статевої експлуатації та насильства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні дослідженням стосовно вивченню характерних особливостей кримінальних правопорушень проти свободи та статевої недоторканості присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: О. Бандурка, Н. Берестовий, М. Кожанський, В. Лисенко, Т. Лисько, Л. Мазур, С. Сліпонець, М. Стащак, М. Корчовий, С. Киренко, Л. Гусар, М. Мельник, Е. Побігайло, В. Куц, І. Тишкевич, Р. Степанюк, В. Шедрик, К. Шахова, М. Шаргородський, О. Дудоров, М. Хавронюк та інші. Серед зарубіжних вчених можна зазначити наукові дослідження таких вчених як Р. Фурман та А. Аккерман, які зазначають, що цей вид кримінальних правопорушень в даний час набуває транснаціонального характеру, адже вони проявляються в кожній країні світу та є результатом інших кримінальних правопорушень, що посягають на права та свободи людини.

Метою статті є визначення сутності правового регулювання кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості в Україні та зарубіжних країнах на основі проведення порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є одним із найпоширеніших протиправних посягань та суспільно небезпечних діянь. Під поняттям «статева свобода» розуміється право кожного самостійно обирати собі партнера та форму статевого спілкування, під час такого спілкування не допускається жодного примусу. «Статева недоторканість» – це абсолютна заборона вступати у статеві відносини з особою, що не володіє статевою свободою і не розуміє характер та значення вчинюваних статевих дій. [7, с. 65]. Згвалтування належить до найбільш небезпечних злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Небезпечність його визначається тим, що воно може тягти за собою тяжкі наслідки, шкідливо впливає

на психіку і здоров'я потерпілої особи, нерідко призводить до розірвання шлюбу, сприяє поширенню розпусти, знижує культурний рівень суспільства [7, с. 12].

Відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме Розділу IV (статті 152-156-1), до кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості відносяться: зґвалтування, сексуальне насильство, примушування до вступу в статевий зв'язок, вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, розбещення неповнолітніх та домагання дитини для сексуальних цілей [1].

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості – це діяння, що носять суспільно небезпечний характер та порушують встановлений порядок у суспільстві щодо статевих відносин, а також принципи моральності та завдають шкоду здоров'ю та гідності громадян. Потрібно зазначити, що в сукупності поняття «статева свобода» та «статева недоторканість» визначають об'єкт аналізованих складів кримінальних правопорушень.

Проаналізувавши кримінальний закон з останніми змінами, зробили висновок, що наразі покарання за скоєння кримінальних злочинів щодо осіб, які молодші 14 років, було збільшене у 2019 році відповідно до Закону України № 409-IX [2]. У лютому 2021 році відповідно до Закону України №1256-IX “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)”, КК України був доповнений статтею 156-1, що встановила кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей [3].

Згідно статистичних даних Генеральної прокуратури України за 2020-2022 роки, найбільше кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості було обліковано у 2021 році (див. Таб.1). У 2022 році цей показник кримінальних правопорушень зменшився, але швидше за все це спричинено зменшенням кількості населення у зв'язку з воєнним станом в країні. Стосовно осіб, що найбільше скоюють дане правопорушення, то це особи, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності та особи у стані алкогольного сп'яніння.

Таблиця 1

Динаміка кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості в Україні протягом 2020-2022 років

Показник	2020	2021	2022
Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	740	930	623
Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлено до суду	487	684	382
Виявлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення	285	290	166
Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито	460	369	248
Кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято	236	236	216

*складено на основі даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення [4]

Потрібно відмітити, що статистичні дані стосовно динаміки скоєння даних правопорушень не висвітлюють реальну ситуацію стосовно їх кількості, оскільки у більшості випадків потерпілі відмовляються заявляти про факт здійснення над ними сексуального насильства, що спричинено страхом втрати честі та гідності в своєму колі спілкування. Аналізовані кримінальні правопорушення традиційно характеризуються високим ступенем латентності.

Кримінальне законодавство зарубіжних країн вирізняє такі види кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: зґвалтування, учинені з або без обтяжуючих обставин; примушування до статевого акту; незаконні статеві відносини з розумово відсталою особою; незаконні статеві відносини з неповнолітньою особою, застосування лікарського засобу для здійснення незаконного статевого акту; напад з непристойними цілями тощо. Слід зауважити, що кримінальне законодавство зарубіжних країн по-різному підходить до визначення об'єктивних і суб'єктивних ознак статевих кримінальних правопорушень, виокремлює певні види (різновиди) злочинів, виділяє або більш деталізує види обставин, що обтяжують покарання, проте спільним залишається підхід до визначення об'єкту кримінального правопорушення. Ним завжди виступає статевая свобода та статевая недоторканість особи.

Під час дослідження кримінального законодавства, що стосується статевої свободи та статевої недоторканості в зарубіжних країнах, насамперед звернемося до кримінального законодавства Великої Британії. Поняття статевих злочинів в законодавстві цієї країни характеризується більш розширеною їх класифікацією та специфічними особливостями. Велика Британія віднесла до статевих злочинів застосування лікарського засобу для здійснення незаконного статевого акту та статеві акти з розумово відсталою особою.

Кримінальне законодавство Великої Британії дає детальне визначення суб'єкта злочину. В законодавстві чітко визначено, що даним суб'єктом можуть бути лише особи чоловічої статі, жінка не може бути суб'єктом такого злочину. Усі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості караються позбавленням волі. Найвищу міру покарання, а саме довічне ув'язнення, англійські суди призначають за повторне вчинення статевого злочину щодо розумово відсталої та неповнолітньої особи. Серед кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості виділяють інцест, що означає здійснення статевого насильства над неповнолітніми особами зі сторони їх родичів. Такий злочин отримує найвищу міру покарання [5, с. 85].

Досить цікавим напрямком стосовно класифікації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості у кримінальному законодавстві Франції. Дані злочини містяться у Розділі II «Про посягання на фізичну і психічну недоторканість особи», відділення III «Сексуальні агресії». До категорії кримінальних злочинів відносяться статеві злочини, під час яких був факт вчинення зґвалтування, решта відноситься до проступків (наприклад, сексуальне переслідування, публічне оголення статевих органів тощо). Поняття сексуальної агресії у КК Франції визначається як «будь-яке сексуальне посягання, вчинене шляхом насильства, погрози або обману» (ст. 222-22 КК Франції), а зґвалтування –

як «будь-який акт статевого проникнення учинений щодо іншої людини за шляхом насильства, примушування, погрози або обману» (ст. 222-23 КК Франції) [8].

Характерною особливістю французького кримінального законодавства є суворі покарання за вчинення статевих злочинів. Так, зґвалтування карається п'ятнадцятьма роками тюремного ув'язнення, а вчинення цього злочину за обтяжуючих обставин – тюремним ув'язненням на 20, 30 років або довічним кримінальним ув'язненням. Мінімальне покарання, що може бути застосоване до суб'єкта злочину за сексуальне переслідування у Франції, становить позбавлення волі на 1 рік або штраф [8].

У КК ФРН статеві правопорушення визначаються у XIII розділі “Карані діяння проти статевого самовизначення”. Кримінальне законодавство ФРН до статевих злочинів відносить: сексуальне насильство щодо підопічних (§ 174), сексуальні дії щодо ув'язнених осіб або хворих чи осіб, що потребують допомоги (§ 174a), сексуальні дії, пов'язані з використанням службового становища (§ 174b), сексуальні дії, пов'язані з використанням консультативних, лікувальних або відносин з обслуговування (§ 174c), сексуальні зловживання щодо дітей (§ 176-176b), примушування до сексуальних дій: зґвалтування (§ 177), сексуальне примушування і зґвалтування, що потягнуло смерть потерпілого (§ 178), сексуальні дії щодо осіб, які не здатні чинити опір (§ 179), пособництво сексуальним діям малолітніх (§ 180), сексуальне зловживання щодо неповнолітніх (§ 180), експліційні дії (§ 183) тощо [9].

Основним міжнародним законодавчим актом, на який спирається законодавча база усіх країн світу щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості є Стамбульська конвенція [6], у якій можемо знайти рекомендації для країн, що ратифікували та підписали Стамбульську конвенцію, виключити з кримінального законодавства поняття неприродного та природного вчинення сексуального насильства. Стамбульської конвенцією (стаття 36) визначені конструктивні ознаки умисного скоєння кримінального правопорушення, що посягає на статеву свободу та статеву недоторканість особи: “а) здійснення, без згоди потерпілої особи, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; б) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; в) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою” [6].

На нашу думку, негативний вплив на зростання кількості правопорушень проти статевої недоторканості має недосконалий розгляд кримінальних проваджень щодо посягання на статеву недоторканість дітей віком від 14 до 16 років, адже факт вчинення злочину може бути прихований за рахунок погроз зі сторони суб'єкта. Сьогодні у всьому світі існують реєстри злочинців (педофілів), що скоїли статевий злочин щодо дитини чи особи у підлітковому віці. Зазвичай такі реєстри мають відкритий характер для населення країни та правоохоронних органів. В Україні такий реєстр було введено за сприяння МВС України у 2021 році. Він має тимчасовий характер, але планується його подальше удосконалення.

Звертаючись до зарубіжного досвіду, можемо зробити висновок, що українському законодавцеві потрібно більше уваги приділяти реформуванню системи кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Вважаємо, що перш за все слід акцентувати увагу на належному захисті від посягань на статеву свободу та статеву недоторканість дітей та неповнолітніх, адже еволюція людини та розвиток новітніх технологій невинно розвивається, що несе за собою швидке статеве дозрівання дітей. Щоб вберегти суспільний розвиток держави на гідному рівні, законодавчі органи влади мають приділяти належну увагу якості кримінального законодавства, що встановлює кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Висновки. Підводячи підсумки, можна зазначити, що кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості за КК України мають багато спільних ознак із подібними правопорушеннями, що регламентуються кримінальним законодавством зарубіжних країн. Вагоме значення для України має ратифікації Стамбульської конвенції та введення її в дію. Це дає можливість застосування європейських правових стандартів щодо регламентації та кваліфікації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 №2431-III. Дата оновлення: 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n976> (дата звернення: 07.02.2023).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи : Закон України від 19.12.2019 р. № 409-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-20#Text> (дата звернення: 25.02.2023).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції): Закон України від 18.02.2021 р. №1256-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T211256?ed=2021_02_18 (дата звернення 10.02.2023).
4. Статистичні дані Генеральної Прокуратури України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 10.02.2023).
5. Кримінальне право України і Англії: порівняльний аналіз (окремі питання Загальної частини): конспект лекцій для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності 293 «Міжнародне право» / уклад.: М. І. Панов, С. О. Харитонов, Ю. П. Дзюба та ін. 2-ге електрон. вид., перероб. та допов. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого., 2021. 144 с.
6. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20.06.2022 р. № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text> (дата звернення: 26.02.2023).
7. Лисько Т. Д. Кримінальна відповідальність за зґвалтування (порівняльно-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2008. 201 с.
8. The French Penal Code. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (дата звернення 10.02.2023).
9. German Criminal Code. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6115/file/Germany_CC_am2013_en.pdf (дата звернення 10.02.2023).

Анотація

Лисько Т. Д., Кохтюк В. А. Характеристика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи: порівняльно-правовий аналіз. – Стаття.

У даній статті поведено порівняльно-правовий аналіз кримінальних правопорушень проти свободи та статевої недоторканності, охарактеризовано класифікацію видів статевих злочинів, зазначено типові види покарань за скоєння кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності. Проаналізовано основні вітчизняні та міжнародні законодавчі акти, що здійснюють вплив на визначення сутності кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності. Проведено аналіз динаміки кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності в Україні та визначено основні чинники, що впливають на дану динаміку. Визначено найпоширеніші види статевих злочинів в Україні та зарубіжних країнах та види покарань, що призначають за їх скоєння.

Авторами проаналізовано основні зміни в кримінальному законодавстві, що відбулися в Україні за останні роки стосовно кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. Визначено значення цих змін, порівнюючи з нормами кримінального законодавства зарубіжних країн.

Під час проведення дослідження порівняльно-правовому аналізу було піддано характерні особливості кримінального законодавства розвинутих країн світу з метою використання позитивного досвіду кримінально-правового регулювання зазначених суспільних відносин.

На основі порівняльного аналізу визначено подібні та відмінні риси кримінального законодавства України та зарубіжних країн щодо правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності та визначено напрямки удосконалення на підставі зарубіжного досвіду.

В процесі дослідження встановлено, що найбільш поширеним видом кримінального правопорушення проти свободи та статевої недоторканності особи в Україні та світі є зґвалтування. Найбільшу увагу законотворці усіх країн світу приділяють удосконаленню законодавства щодо порушення статевої свободи та статевої недоторканності дітей та неповнолітніх осіб.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, статева недоторканність, статева свобода, суб'єкт кримінального правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, неповнолітня особа, зарубіжне законодавство.

Summary

Lysko T. D., Kokhtyuk V. A. Characteristics of criminal offenses against freedom and sexual integrity: a comparative legal analysis. – Article.

This article provides a comparative legal analysis of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, characterizes the classification of types of sexual crimes, and specifies typical types of punishments for committing criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity. The main domestic and international legislative acts influencing the determination of the essence of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity are analyzed. The analysis of the dynamics of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity in Ukraine was carried out and the main factors affecting this dynamic were determined. The most common types of sexual crimes in Ukraine and foreign countries and the types of punishments for their commission are determined.

The authors analyzed the main changes in criminal legislation that have taken place in Ukraine in recent years regarding criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person. The significance of these changes was determined by comparing them with the norms of the criminal legislation of foreign countries.

During the research, the characteristic features of the criminal legislation of the developed countries of the world were subjected to a comparative legal analysis in order to use the positive experience of the criminal law regulation of the specified social relations.

On the basis of a comparative analysis, the similar and distinctive features of the criminal legislation of Ukraine and foreign countries regarding offenses against sexual freedom and sexual integrity are determined, and directions for improvement are determined based on foreign experience.

During the research, it was established that the most common type of criminal offense against a person's freedom and sexual integrity in Ukraine and the world is rape. Legislators of all countries of the world pay the greatest attention to the improvement of legislation regarding the violation of sexual freedom and sexual integrity of children and minors.

Key words: criminal offense, sexual integrity, sexual freedom, subject of crime, object of crime, minor, law of foreign countries.